

SRĐAN RUDIĆ - SELIM ASLANTAŞ (ur.), *State and Society in the Balkans before and after Establishment of Ottoman Rule* [Država i društvo na Balkanu prije i poslije uspostave osmanske vlasti], The Institute of History Belgrade - Yunus Emre Enstitüsü - Turkish Cultural Centre Belgrade, Beograd, 2017., str. 352.

Turski kulturni centar Yunus Emre u Beogradu na čelu s ravnateljem Selimom Aslantaşem organizirao je 2017. godine, u suradnji s beogradskim Istorijiskim institutom, međunarodnu znanstvenu konferenciju o povijesti Balkana od 14. do 17. stoljeća. U radu konferencije sudjelovalo je sedamnaest autora iz sedam država, i njihovi su referati našli svoje mjesto u zborniku radova s konferencije pod naslovom *State and Society in the Balkans before and after Establishment of Ottoman Rule*. Autori radova su istaknuti srpski, bosanski, hrvatski, makedonski, turski, njemački i rumunjski medijevisti, osmanisti i drugi istraživači povijesti jugoistočne Europe u kasnom srednjem i ranom novom vijeku. Na kraju svakoga rada nalaze se sažetci na turskom i srpskom jeziku. Sažetci na srpskom jeziku pisani su ćirilicnim pismom.

U prvom radu u zborniku, naslovljenom "Effects of the early Ottoman conquests on the state and social structure of the Lazarević Principality" (str. 7-23), Marko Šuica obradio je utjecaj osmanskih osvajanja na državnu i društvenu strukturu oblasti Lazarevića krajem 14. i početkom 15. stoljeća. Autor je naveo da su osmanska osvajanja prouzročila gubitak teritorija u ratnim sukobima, ali i sukobe između samih srpskih plemića koji su se otimali za posjede. Srpski despot Stefan Lazarević uspostavio je svoju vlast nad teritorijima koji su dotad bili pod vlašću obitelji Branković, ali je nakon bitke kod Angore 1402. obnovljena oblast Brankovića, koji su povratili ranije izgubljene teritorije. Autor je ustvrdio da su osmanska osvajanja i sultanska politika bili najznačajniji čimbenik u promjenama koje su se dogodile u srpskim zemljama u navedenom razdoblju.

Neven Isailović je u članku naslovljenom "Legislation concerning the Vlachs of the Balkans before and after Ottoman conquest: an overview" (str. 25-42) analizirao zakonodavnu građu srednjega vijeka i početka ranoga novog vijeka u kojoj se određuje pravni status vlaš-

koga stanovništva na području Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije. Autorova teza jest da ni nakon uspostave osmanske vlasti nije došlo do većih promjena vlašćkoga pravnog statusa, nego da je osmanska uprava održala kontinuitet srednjovjekovnih zakonika. Štoviše, osmanska je vlast proširila vlašće zakone na širi sloj društva, ustvrdio je autor, čime su praktički dovršili pravni proces koji su započeli posljednji predosmanski vladari balkanskih država.

Miloš Ivanović je u članku "Cyrillic correspondence between the Commune of Ragusa and Ottomans from 1396 to 1458" (str. 43-64) obradio ćirilicku korespondenciju između Dubrovnika i Osmanskoga Carstva u 13. i 14. stoljeću. Dubrovčani su komunicirali s osmanskim vojno-upravnim dužnosnicima na području današnje Srbije, Makedonije i Albanije, te su izbjegavali kontakte s osmanskim sultanima jer su se bojali nametanja danka. Cilj korespondencije generalno je bilo ishodaenje povelja o slobodnoj dubrovačkoj trgovini po Balkanu.

Članak "In the hands of the Turks. Captives from southern Hungary in the Ottoman Empire (14-16th centuries)" (str. 65-78) Adriana Magine govori o osmanskim upadima u južnu Ugarsku, a ponajviše u Banat, te o osmanskome odvođenju zarobljenika od druge polovice 14. stoljeća nadalje. Ta je pojava uzela maha u 15. i 16. stoljeću, i iz toga vremena potječe najveći broj izvora koje je autor koristio. Iz izvora se može iščitati tegoban proces pregovora i otkupa zarobljenika iz osmanskoga zarobljeništva.

Emir O. Filipović u radu "The Ottoman conquest and the depopulation of Bosnia in the fifteenth century" (str. 79-102) govori o utjecaju osmanskih osvajanja na demografsko stanje u Bosni tijekom 15. stoljeća. Filipović je zaključio da je Bosna pretrpjela velik demografski gubitak, koji se ne može iskazati preciznim brojkama zbog manjkavosti kako srednjovjekovnih bosanskih, tako i ranonovovjekovnih osmanskih izvora. Jedino što je sigurno jest da su osmanska osvajanja uzrokovala velike pokrete stanovništva koji su rezultirali osjetnim smanjenjem broja bosanskoga stanovništva.

Srđan Rudić je u radu pod naslovom "Bosnian nobility after the fall of the Kingdom of Bosnia in 1463" (str. 103-128) obradio sudbinu bosanskoga plemstva nakon pada Bosne 1463. godine. Dio plemstva poginuo je u sukobima s Osmanlijama, ili je bio zarobljen i pogubljen. Dio plemstva nastavio je borbu protiv osvajača, i to u izbjeglištvu u Ugarskoj. Dio plemstva, pak, stupio je u osmansku službu, i to ponajviše sitno plemstvo, koje se islamiziralo s postupnim uklapanjem u osmanski upravni poredak.

Aleksandar Krstić u članku "'Which realm will you opt for?' - the Serbian nobility between the Ottomans and the Hungarians in the 15th century" (str. 129-164) opisuje srpsko-ugarsku vojnu suradnju u sukobu s Osmanskim Carstvom u drugoj polovici 14. i tijekom 15. stoljeća, te masovne migracije srpskoga stanovništva na ugarski teritorij. Srpski plemići u velikom su se broju borili na ugarskoj strani protiv Osmanlija i u Ugarskoj predvodili srpske vojne odrede, a s vremenom su se djelomično i asimilirali i uklopili u ugarsku plemićku sredinu.

Machiel Kiel je u članku naslovljenom "The Ottoman castle of Ram (Haram) in Serbia and the accounts of its construction, 1491" (str. 165-190) opisao dvije srednjovjekovne srpske utvrde, Ram i Kulič, na obali Dunava u blizini Smedereva. Ram je u drugoj polovici 15. stoljeća bio pogranična utvrda između dvije zaraćene države, Ugarske i Osmanskoga Carstva. Ram i Kulič su u drugoj polovici 17. stoljeća bili okruženi relativno razvijenim osmanskim naseljima s vojnim garnizonima i nekolicinom javnih zgrada, kako ih opisuje osmanski putopisac Evlija Čelebi. Autor kao dodatak radu, osim primjera troškova popravke različitih utvrda krajem 15. stoljeća, donosi i kopiju računa o početku gradnje utvrde Ram 1491. godine, nekoliko fotografija njezinih ostataka snimljenih 1969. godine, te nacrt položaja utvrde i varoši Ram.

Hatice Oruç u radu "The city of Višegrad based on fifteenth and sixteenth century tahrir defters" (str. 191-204) opisala je osmanski Višegrad na temelju osmanskih poreznih popisa iz 15. i 16. stoljeća. Višegrad je u ranom osmanskome razdoblju bio relativno razvijen grad i posve nemuslimansko naselje, ali od 1530. godine nadalje u gradu se javljaju muslimanski stanovnici, da bi 1604. godine nemuslimani činili dvije trećine od ukupnoga broja stanovnika Višegrada. Rad je popraćen tabelarnim prikazima sastava stanovništva u višegradskim mahalama u razdoblju od 1485. do 1604. godine i jednom tabelom u kojoj je za isto razdoblje donijet prikaz kršćanskih i muslimanskih domaćinstava u Višegradu.

Članak "Application of derbend organization in the Balkans: an example of continuity of Balkan institutions in the Ottoman system" (str. 205-222) autora Ayşe Kayapınar i Levent Kayapınara govori o predosmanskoj i osmanskoj praksi poznatoj kao "vigla" ili derbendžijska služba, odnosno o službi lokalnoga balkanskog stanovništva kao čuvara riječnih putova, morskih obala i planinskih klanaca od djelovanja razbojnika. Autori na temelju osmanskih arhivskih izvora uspoređuju različite primjere derbendžijske službe diljem osmanskoga Balkana i njihovu rasprostranjenost. U dodatku radu nalazi

se ilustracija kule "vigla" i nekoliko izvadaka iz osmanskih izvora s informacijama o obvezama stanovništva po pitanju derbendžijske službe, koji su pisani na osmanskome turskom jeziku i transliterirani su s arabice u latinično pismo.

Dragi Gjorgiev u članku pod naslovom "Some aspects of spreading of Islam in Macedonia (XV-XVI c.)" (str. 223-234) analizirao je širenje islama na prostoru današnje Makedonije tijekom 15. i 16. stoljeća. Ono se najprije proširilo među albanskim stanovništvom na prostoru današnje istočne Albanije, a sljedeće žarište islama u Makedoniji bilo je juručko stanovništvo istočne Makedonije. Središnji slavenski prostori Makedonije sporije su prelazili na islam, a u drugoj polovici 16. stoljeća islamiziranje Slavena najviše se odvijalo kroz djelovanje konvertita i uz pomoć osmanskih vlasti, koje su poticale islamizaciju uz nagradu u obliku smanjenja poreza za obitelji koje bi prešle na islam.

U radu pod naslovom "Introduction of rice culture in the central Balkans (15th and 16th century)" (str. 235-255) Dragana Amedoski ustvrdila je da je proizvodnja riže slijedila put širenja Osmanskoga Carstva, i da se tako riža proširila i u riječnim dolinama na području današnje Srbije. Osmanske vlasti podupirale su uzgoj riže kao značajne namirnice i u tu su svrhu davale porezne povlastice. Proizvedene količine riže, međutim, bile su malene, a malo ledeno doba i pojava malarije utjecali su na smanjenje i prestanak uzgoja riže na navedenom području.

Güneş Işıksel je u članku pod naslovom "Managing cohabitation and conflict: frontier diplomacy in the Dalmatian frontier (1540-1646)" (str. 256-282) opisao osmansko-mletačke pogranične vojne i diplomatske odnose u ranom novom vijeku u zaleđu Dalmacije. Lokalna vlast na obje strane nerijetko je postupala u suprotnosti s naredbama iz središnjice i s vremenom je razvila specifične lokalne odnose s neprijateljem na drugoj strani granice. Autor tako opisuje specifičnu "pograničnu diplomaciju", koja je funkcionirala u skladu s vlastitim pravilima, i poroznost osmansko-mletačke granice, koju su podanici dviju država često prelazili i ulazili u službu druge strane.

Aşkın Koyuncu u članku "Kavânin-i yeniçeriyân and the recruitment of Bosnian Muslim boys as devshirme reconsidered" (str. 282-318) analizira nekoliko verzija osmanskog izvora o janjičarskim pravilima iz 1606. godine. U tim se pravilima opisuje postupak devširme, odnosno novačenja janjičara. Iako se inzistiralo na nemuslimanskim novacima, bosanska muslimanska djeca činila su iznimku u tom procesu. Autor opovrgava tvrdnje o povlaštenosti bosanskih

muslimana po pitanju devširme i o velikoj brzini prijelaza bosanskih muslimana na islam, te ustvrđuje da se u Bosni tijekom klasičnoga razdoblja pristupalo novačenju muslimanske djece u janjičare. Prema njegovu mišljenju, osmanski su državnici možda smatrali da će sinovi obraćenih Slavena biti lojalniji osmanskoj državi. Rad donosi i dodatak od nekoliko kopija Janjičarskoga zakona, koje su pod različitim nazivima sačuvane u knjižnicama u Istanbulu i Bratislavi.

Nenad Moačanin u članku pod naslovom "Division of *cizye*-payers into three classes as foreshadowed in the pre-reform 17th century 'pseudomufassals'" (str. 319-330) iznosi svoje zaključke o osmanskoj poreznoj praksi u Slavoniji na temelju osmanskih poreznih popisa iz 17. stoljeća i habsburških komorskih popisa iz 1698. i 1702. godine. Autor ustvrđuje da su i prije porezne reforme iz 1691. godine postojale tri klase osmanskih poreznih obveznika, koje su bile određene prema razini podaničke sposobnosti da plaćaju poreze.

Emma Miljković je u članku "From 'dhimmitude' to Turkism - confessional and ethnic policy in the Ottoman Empire" (str. 331-350) analizirala osmansku politiku prema nemuslimanskim podanicima Carstva kroz cjelokupno razdoblje postojanja osmanske države. Dva glavna smjera osmanističkih istraživanja spomenute teme govore da su, s jedne strane, osmanski nemuslimani bili građani drugoga reda, a s druge strane, da su bili zaštićeni u okviru tolerancije. Autorica je zaključila da je položaj osmanskih nemuslimana bio bolji nego u drugim tadašnjim europskim državama, ali da je tolerancija supostojala s diskriminacijom, jer su nemuslimani bili podređeni muslimanima.

Sudjelovanje velikoga broja spomenutih znanstvenika u radu konferencije i u izdavanju ovoga zbornika pruža dobar temelj za povezivanje znanja iz različitih poddisciplina povijesne znanosti. Međutim, prevelika širina opće teme zbornika radova rezultirala je velikom nepovezanošću tema uključenih autorskih priloga. Ono što zborniku nedostaje jest nekakva uvodna studija u kojoj bi se dao pregled svih tema obrađenih u člancima, ili nekakav uvodni pregledni rad u kojemu bi se zainteresiranim čitateljima dao pregled povijesti država i društava na Balkanu neposredno prije, za vrijeme i neposredno nakon osmanske vlasti - kako i stoji u naslovu samoga zbornika. Kada se taj nedostatak ostavi po strani, može se reći da velika većina autorskih priloga pruža nove i utemeljene poglede na brojne kompleksne predosmanističke i osmanističke teme. Zato će zainteresirana znanstvena i šira javnost u njemu pronaći mnogo korisnih i zanimljivih članaka.

Andjelko Vlašić